

موضوع مقاله: تعلیم و تربیت اسلامی

پریسا بقائی پور^۱

زهرا کاظمی^۲

paryab1373@gmail.com

۱. دانشجوی کارشناسی علوم تربیتی مرکز آموزش عالی سلمان فارسی شیراز

Zahrakazemiym@gmail.com

۲. دانشجوی کارشناسی علوم تربیتی مرکز آموزش عالی سلمان فارسی شیراز

چکیده:

یکی از ابعاد مهم تعلیم و تربیت در هر جامعه ای تحقق اهداف فرهنگی و تربیتی آن است که معلم در امر تعلیم و تربیت به این مسئله جامه عمل می پوشاند بنابراین نقش او در این زمینه حائز اهمیت است؛ چراکه باید بتواند تربیت دانش آموزان جامعه را به عهده بگیرد و ضمن آگاهی از ارزشها و میراث فرهنگی ملت خود، توانمندی لازم برای حفظ عوامل و عناصر و فرهنگ ملی را به دست آورد و نیز بتواند به توسعه و گسترش آن کمک کند، وگرنه حفظ فرهنگ ملی بدون تلاش برای افزودن بر آن به تنهایی نمی تواند موجبات رشد و پیشرفت جامعه را فراهم نماید. به عبارتی آگاهی فرهنگی، توانمندی برای ارزیابی عوامل فرهنگی و ایجاد توانایی لازم برای توسعه فرهنگ از جمله مهمترین وظایف نظام تعلیم و تربیت شناخته شده است. در این مقاله ضمن پرداختن به تعلیم و تربیت اسلامی، نقش معلم در نظام تعلیم و تربیت اسلامی، اهداف تعلیم و تربیت از دید دیویی و در جمهوری اسلامی ایران، برنامه های تربیتی و عناصر مختلف فرهنگ به ارائه نقش معلم برای تعلیم و تربیت اسلامی پرداخته شده است. موضوع مورد بررسی این مقاله، (تعلیم و تربیت اسلامی) میباشد که با روش کتابخانه ای و بررسی کتب و مقالات مرتبط با موضوع انجام گرفته است.

واژگان کلیدی: معلم، فرهنگ، تعلیم و تربیت، اسلامی

paryab1373@gmail.com

۱. دانشجوی کارشناسی علوم تربیتی مرکز آموزش عالی سلمان فارسی شیراز

Zahrakazemiym@gmail.com

۲. دانشجوی کارشناسی علوم تربیتی مرکز آموزش عالی سلمان فارسی شیراز

مقدمه:

هم اکنون حدود بیست سال از انقلاب شکوهمند و پرتوان ایران میگذرد، انقلابی که ریشه در سنت های اصیل اسلامی داشت و یکی از کم سابقه ترین اگر نه بی سابقه ترین انقلاب های تاریخ بود که از درون جامعه ی ایرانی جوشش کرد و با قدرت اخلاقی و معنوی خود جهان را به شگفتی واداشت . یاد بعثت پیامبر مکرم اسلام و نهضت های جانشینان بزرگوارش را زنده کرد و هدف والای کوتاه ساختن دست جباران و چپاولگران و ایجاد حکومت محرومان و مستضعفان را، که خداوند سبحان در کتاب آسمانی ما قرآن نوید آن را داده است، دنبال نمود (حسینی، 1391، 9631) با به ثمر رسیدن انقلاب و استقرار پایه های حکومتی در اسلامی کردن جامعه ی ایرانی و همه ی نهاد ها و موسسات آن کم ترین تردید و دو دلی نباید به خود راه داد و در این میان نهادهای تربیتی باید از اولیوی خاص برخوردار باشند . اگر غرب و کارگزارانش سعی داشتند که از طریق اعمال سیاست های فرهنگی، ما را از خود و فرهنگمان بیگانه کنند و در نتیجه تسلط سیاسی و اقتصادی خود را تضمین نمایند ما نیز از همین طریق میتوانیم به بنای جامعه اسلامی امیدوار باشیم و اهمیت انقلاب فرهنگی نیز در همین جا است . اگر نهاد های تربیتی ما دگرگون نشوند و بر ضوابط و معیار های اسلامی استوار نگردند در این صورت امید به حاکمیت اسلام و دستیابی به استقلال سیاسی و اقتصادی و گسلا نیدن همه ی بندهای وابستگی بسیار بسیار اندک خواهد بود. امام روح الله خمینی (ره) در اشاره بدین مطلب است که می فرمایند: معنی اسلامی شدن دانشگاه ها این است که استقلال پیدا بکند و خودش را از غرب جدا کند و خودش را از وابستگی به شرق جدا کند و یک مملکت مستقل، یک دانشگاه مستقل، و یک فرهنگ مستقل داشته باشیم . عزیزان من ! ما از محاصره اقتصادی نمی ترسیم، از دخالت نظامی نمی ترسیم، آن چیزی که ما را می ترساند، وابستگی فرهنگی است . ما از دانشگاه های استعماری می ترسیم، که خدمت به غرب کند . ما از دانشگاهی میترسیم که جوان های ما را تربیت کنند که خدمت مطهری به کمونیسم کنند.»

(مطهری، ۹۶، ۳۷)

اسلامی کردن تعلیم و تربیت جامعه ی ایرانی متضمن تغییر و دگرگونی در مبانی آن است، و مبانی از نظر ما در محتوا، روش و سازماندهی متجلی می شوند و یا صورت عینی و خارجی به خود میگیرند . محتوا در این زمینه عبارت است از مجموعه ای از عقاید، هدف ها، نگرش ها، و یا نظام ارزشی که جهت و حرکت جامعه را مشخص می کند و یا بیان و تبیین متصوف «مکتبی بودن» و یا « اسلامی بودن » صفات و مختصات که تجلی و بروز و ظهور آنان در فرد، او را به صفت و زیور و آراسته می کند. روش مجموعه ای است از ابزار و عوامل و طرق و وسایل و جز آن ها که تحقق و یا از قوه به فعل درآمدن محتوا را امکان پذیر می کند . بنابراین تهیه ی مواد آموزشی و از جمله کتاب درسی، تربیت و آموزش متعلمان، و همچنین روش های تحقیق و شناخت در رشته های گوناگون دانش بشری همه در این مقوله جای می گیرند. با توجه به اینکه معلمان در زمینه تعلیم و تربیت فرهنگی دانش آموزان نقش مهمی دارند؛ در مقاله حاضر ضمن بیان نقش معلم در نظام تعلیم و تربیت اسلامی، اهداف تعلیم و تربیت در جمهوری اسلامی ایران، برنامه های تربیتی و عناصر مختلف فرهنگ به خصوصیات معلمان در نظام تعلیم و تربیت اسلامی - فرهنگی پرداخته شده است .

هدف تعلیم و تربیت از دیدگاه جان دیویی

از دیدگاه دیویی، هدف تعلیم و تربیت، جامعه دموکراتیک است و در تعریف آن می‌گوید: جامعه دموکراتیک، جامعه‌ای است که از پیدایش اختلافات و تبعیضات طبقاتی، قومی و نژادی جلوگیری می‌کند. وی می‌گوید: تعلیم و تربیت عبارت است از: بازسازی و سامان‌دهی تجربه که بر معنی‌دار شدن و عمق آن می‌افزاید و توانایی هدایت جریان تجربه را توسعه می‌بخشد. از نظر دیویی معلم نقش راهنما و همکار شاگردان را برعهده دارد. دیویی اعتقاد دارد که معلم نباید نقش دانای محض که می‌خواهد دانش خود را منتقل کند، داشته باشد بلکه باید دانش‌آموزان را از راه فعالیت، تحقیق و پرورش به تفکر وادارد. مربی به عنوان زنده نگاه دارنده تفکر و یادگیری در ذهن دانش‌آموز است. اوست که به ایجاد موقعیت‌ها و ساختن شرایط فعالیت، کار و تلاش دانش‌آموزان اقدام می‌کند و شرایط تجربه مفید را فراهم می‌سازد، همواره درصدد است تا فعالیتی نو برای شاگرد با توجه به علاقه و رغبتش فراهم کند. از نظر دیویی باید همواره یک ارتباط متقابلی میان دو رکن یاددهنده و یادگیرنده یا همان معلم و دانش‌آموز وجود داشته باشد. آنان باید به تبادل تجربه بپردازند و هر دو در حال یادگیری باشند، هر دو یکدیگر را راهنمایی و هدایت کنند نه اینکه یکی مجبور به اطاعت و دیگری دستوردهنده باشد. در این ارتباط متقابل، تعادل ایجاد می‌شود، مساله به وجود می‌آید و تفکر منطقی می‌گردد. دیویی بر تربیت معلمان تاکید دارد و معتقد است که برای تغییر و اصلاح تعلیم و تربیت باید معلم را آماده ساخت و او را تربیت کرد و بر آموزش مداوم معلم تاکید داشت و او را به عنوان یک رکن مهم در تربیت مؤثر و مفید تشخیص داد و در تربیت او کوشید. اگر در تربیت معلم، دقت کافی به عمل آید و برای تربیت وی از روش‌های فعال استفاده گردد و ایجاد یک ارتباط دو طرفه میان معلم و جامعه فراهم شود در این صورت معلم تربیت می‌شود که قدرت درک و فهم بالایی برای برخورد با دانش‌آموزان و حل مشکلات آنان را خواهد داشت. برای تحقق این هدف باید معلم با فرهنگ عمومی و تعلیم و تربیت از دیدگاه اسلام آشنا باشد و آن را به خوبی بشناسد، نسبت به دانش‌آموز بینش قوی و درک عمیق داشته باشد، در این صورت است که تجربه و تفکر توأم می‌گردد و معلمی چند بُعدی تربیت می‌شود.

نقش معلم در نظام تعلیم و تربیت اسلامی

در نظام تعلیم و تربیت اسلامی معلم رکن است، و اوست که بار سنگین و پر مسئولیت انبیا و پیامبران بزرگ الهی را به دوش می‌کشد. او در روند میثاقی که خدا از او گرفته تا در برابر نابرابری‌های حاصل از ستم و تجاوز صاحبان زور و زر که همان «اصلاح» و تزویر مقاومت کند. هرگز کم‌ترین تردیدی به خود راه نمیدهد و در ظرف اندیشه‌ی او چیزی جز دعوت به خیر و معروف در جامعه اسلامی است، وجود ندارد. او که، ادامه دهنده‌ی راه امامان و انبیای برحق برخاسته از خلق است، در راستای وصول بدین مقصود به چنان اوجی از معنویت و ایثار می‌رسد که در صورت لزوم همچون اسماعیل نمی‌داند شرط عشق به قربانگاه می‌رود.

ای صبا از من به اسماعیل قربانی بگو

زنده برگشتن زکوی دوست شرط عشق نیست

و، الگو از نظر تاریخی اولین معلم در جامعه‌ی اسلامی شخص پیامبر صلی الله علیه و اله و سلم بود و او که، به صورت مورد تاسی و یا تقلید صحابه و تابعین و دیگر معلمان عصر اولیه‌ی اسلام قرار گرفت. این «اسوه حسنه»، به تعبیر قرآن کریم معلمان که هر یک از آنان بعداً خود به صورت اسطوره و یا نمونه در آمدند، برخی همان سربازان شجاع و رزمنده‌ی اسلام بودند که، علی‌رغم نداشتن تعلیمات منظم نظامی و یا تحصیل در مراکز رسمی آموزشی، توانستند هم در میدان جنگ حماسه بیافرینند و هم آن که پیام اسمانی اسلام را در گوش جهانیان زمزمه کنند. مثلاً به هنگامی که رستم فرخ زاد از ربیع ابن عامر، فرمانده‌ی پیروز سپاهیان اسلام، سوال کرد: که هدف شما از جنگ با ما چیست؟ وی همانند معلمی توانا که می‌داند چه می‌خواهد و چه می‌کند پاسخ داد: ما ماموریت داریم تا انسان‌ها را

از پرستش فرد یا افرادی از نوع خود برهانیم و به پرستش و عبودیت مبداءفرینش (الله) رهنمون شویم، آنان را از تنگ نظری و کوته بینی به سعه ی صدر و بلند اندیشی برسانیم، و نوع انسان را از این همه ستم و ظلمی که به نام دین بر او تحمیل گردیده برهانیم و با نظام نوین قسط اسلامی آشنا سازیم. برخی دیگر از این معلمان از افراد معمولی یعنی فروشنده ها و یا کاسب کاران جزء، صاحبان حرف و صنایع کوچک، کشاورزان و دامداران، و گاه بدویان و صحرا نشینان، تشکیل می شد که هم به اسلام و احکام ان ملتزم بودند و هم ان که خود را در نشر و اشاعه ی این ایین مقدس اسلامی مسئول می دیدند. اینان این حقیقت را دریافته بودند که اگر دریچه ی قلب آنان به سوی خدا باز شود خداوند به آنان این شایستگی را خواهد داد که معلم همه ی انسان ها شوند و با روشن کردن این نور در دل همه به سوی کعبه ی مقصود جامعه ی عدل اسلامی گام بردارند (حسینی، 9631، 352).

هدف های تعلیم و تربیت در جمهوری اسلامی ایران

هدف آموزش و پرورش در جمهوری اسلامی ایران پرورش « و ما خلقت الجن و الانس الا ليعبدون » بر اساس آیه شریفه عبد صالح است و برای تحقق این آرمان هدف های اساسی زیر مورد توجه قرار می گیرد:

1-هدف های ایمانی و اخلاقی

هدف ها در این زمینه عبارتند از:

الف -در رابطه با مبانی اعتقادی:

- شناخت خدا، پرستش و استعانت از او، یاد خدا و خوف و خشیت از او، انس و محبت به خدا، شکرگزاری در پیشگاه او

-التزام به اطاعت از خدا، ایمان به غیب، ایمان و احترام به پیامبران الهی، ایمان به روز حساب و یاد جهان آخرت

ب -در رابطه با جنبه های اخلاقی امور زیر مورد نظر است:

-شناخت خود، شناخت بعد الهی و کرامت انسانی، توجه به خویش جهت تزکیه و رشد معنوی و الهی، کسب فضایل و مکارم اخلاقی در سایه ایمان به خدا و جهان آخرت، پیراستن روان از رداییل و عادات مذموم، ایجاد روحیه نظم و انضباط، پرورش احساس تعهد

2-هدف های فرهنگی

هدف ها در این زمینه عبارتند از:

-شناخت فرهنگ اسلامی و تلاش در راه حفظ و گسترش آن، تاکید بر آشنایی با زبان و معارف قرآن و دیگر ذخایر گرانبهای اسلامی

-پرورش ذوق هنری و تلطیف حس زیبایی شناسی به منظور درک زیباییهای جهان آفرینش و التذاذ از مواهب الهی

-حفظ آثار و موارث فرهنگی و تاریخی و بهره مندی از آنها در جهت عبرت آموزی

-تشویق و ترغیب افراد به پژوهش و ابداع و استفاده از علوم و فنون تجربی، تمفید دیگران با تاکید بر استقلال فرهنگی

-ایجاد عادت به تعلیم و تعلم مداوم در جهت رشد و تعالی مستمر فرد و جامعه

3-هدف های خانوادگی

هدف ها در این زمینه عبارتند از:

-توجه به ضرورت تشکیل خانواده و قداست آن و تاکید بر ایفای نقش زوجین در تکمیل و تعالی یکدیگر
-توجه به ابراز محبت نسبت به همه فرزندان به ویژه دختران، احترام و رعایت حقوق همه اعضای خانواده
بالاخص مادر
-تاکید بر علائق خانوادگی و خویشاوندی و برقراری ارتباط هرچه صمیمانه تر بین اقوام در جهت رضای
پروردگار

4-هدف های اجتماعی

-رعایت حقوق همه انسان ها و مراعات انصاف در برخورد با آنان و ایجاد عادت به نظم و انضباط در
همه مناسبات فردی و اجتماعی
-ایجاد روحیه تفاهم و برادری میان مومنان و مسلمانان و تحکیم روحیه مساوات خواهی
-پرورش روحیه عدالت خواهی و داوری به حق و پذیرش آن، هرچند به زبان شخص یا بستگانش
باشد.

-تعظیم شعائر اسلامی و تحکیم موقعیت مساجد و جماعات و مراکز عبادی و دینی

5-هدف های سیاسی

الف -سیاست داخلی:

-ایجاد شناخت و قدرت تجزیه و تحلیل مسائل سیاسی و تمیز جریان های سازنده و حق از جریان
های باطل، به منظور جلوگیری از استضعاف و مبارزه با استکبار
-پذیرش اصل رهبری الهی (ولایت فقیه) و پرورش افراد برای تابعیت و متبوعیت معقول و مشروع
-توجه به اصل پیوستگی کامل دین و سیاست و دین و ترغیب به حضور مستمر در نمازهای جمعه و
جماعت برای

بالا بردن سطح آگاهی های اعتقادی، اجتماعی و سیاسی و مشارکت فعال در تعاون اجتماعی
-حفظ روحیه انقلابی در میان امت و ترغیب افراد به سعی هرچه بیشتر برای تداوم انقلاب اسلامی
-بهره مندی از آزادیهای سیاسی بر مبنای قوانین جمهوری اسلامی

ب -سیاست خارجی:

-رعایت اصل استقلال در سیاست خارجی و طرد ولایت کافرین و نفی سلطه بیگانگان اعم از شرق و
غرب

-برقراری ارتباط با دیگر جوامع جهانی، بر اساس عدل و انصاف و خیرخواهی و دعوت به حق
-کوشش در راه تحکیم مودت و اخوت و تفاهم در میان همه ملل اسلامی و اصلاح روابط آنان و
مبارزه بامتجاوزان

-کوشش برای معرفی اسلام و بسط و گسترش عدل در جهان و آمادگی و انتظار برای ظهور حضرت
مهدی (عج)

6-هدف های دفاعی و نظامی

-توجه مستمر به رشد و سلامت و نیرومندی بدن به منظور آمادگی و توانایی کافی برای جهاد فی
سبیل الله

-ایجاد آمادگی و توانایی رزمی در همه افراد به منظور دفاع از کیان اسلام و سرزمین اسلامی ایران

7-هدف های اقتصادی

-توجه به ابعاد مختلف نظام اقتصادی اسلام بر اساس انواع مالکیت ها (شخصی، دولتی، عمومی)
 -پرورش روحیه انفاق، ایثار و ترغیب افراد، برای پرداخت خمس و زکات و مالیات و شرکت در کارهای خیر و وقف اموال در جهت مصالح مسلمین و اقدام به تاسیس مراکز تعاون و پرداخت قرض الحسنه و اداره موسسات عام المنفعه

نتیجه گیری

مدرسه هدف خود را از جامعه می گیرد و یکی از وظایف مدرسه آشنا ساختن افراد به فرهنگ جامعه و تربیت دانش آموزان بر اساس تعالیم اسلام است. بنابراین، برای اینکه معلم بهتر ریشه و اساس هدف های تربیتی را درک کند و با وضع صحیح تری شاگردان را با تعالیم اسلام آشنا سازد، باید مطالعاتی عمیق و اساسی درباره تعلیم و تربیت اسلامی داشته باشد. تهیه برنامه تعلیماتی و انتخاب مواد مفید و لازم، کار مدرسه و معلم است. اطلاعات فرهنگی و تربیتی معلم، او را در انتخاب مواد متناسب و یاد دادن آنها به شاگردان کمک می کند. بنابراین معلم باید کاملا به وضع فرهنگی و اجتماعی آشنا باشد تا بهتر بتواند وظیفه تربیتی خود را انجام دهد (شریعتمداری، ۹۶۳، ۶۳). امید است معلمان در امر آموزش و پرورش نسل آینده کشورمان در جهت تعلیم و تربیت اسلامی گام بردارند و به موفقیت در این زمینه دست یابند و افرادی مفید برای جامعه اسلامی تربیت کنند.

منابع و مأخذ:

۱. حسینی، سید علی اکبر، ۱۳۶۹، تعلیم و تربیت اسلامی، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
۲. حسینی، سید علی اکبر، ۱۳۶۹، مباحثی چند پیرامون تعلیم و تربیت اسلامی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی
۳. دیویی، جان، تجربه و آموزش و پرورش، ترجمه ی سیداکبر میرحسینی، تهران: نشر کتاب، ۱۳۸۲
۴. دیویی، جان، مدرسه و شاگرد، ترجمه ی مشفق همدانی، تهران: انتشارات صفی علیشاه، ۱۳۳۳
۵. شاتو، ژان، مربیان بزرگ، ترجمه ی غلام حسین شکوهی، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۸۰
۶. شریعتمداری، علی، ۱۳۶۹، جامعه و تعلیم و تربیت، تهران، انتشارات سپهر
۷. مطهری، مرتضی، ۱۳۶۹، تعلیم و تربیت در اسلام، قم، انتشارات صدرا